

Peter-Arno Coppen
Radboud Universiteit Nijmegen
Contact: peter-arno.coppen@ru.nl

Taalbeschouwing voor iedereen

In de opgeleverde actualisatie van de kerndoelen Nederlands (SLO 2023) is taalbeschouwing een stuk belangrijker geworden. Het oude kerndoel 11 – “De leerlingen leren een aantal taalkundige principes en regels [...]” (SLO 2006) – is verder uitgewerkt in diverse taalbeschouwelijke kerndoelen. Zo staat in kerndoel 12 de doelzin “De leerling *beschouwt* de relatie tussen vorm en betekenis van taal”, waarbij het onder andere gaat om:

- *beschouwen* van relaties tussen klankvormen en hun betekenis: letterklanken, intonatie, ritme;
- *beschouwen* van relaties tussen woordvorming en hun betekenissen: lettergrepen, samenstellingen, afleidingen, verbuigingen, vervoegingen;
- *beschouwen* van woordvolgorde en eenvoudige zinsopbouw rondom een werkwoord, waarbij elk zinsdeel en elke woordsoort een stukje informatie toevoegt aan de zin;
- inzetten van taalkundige begrippen en *taalbeschouwingsstrategieën*: analyseren, vergelijken, ordenen, relateren, categoriseren (SLO 2023: 18).

En in kerndoel 15 heet het: “De leerling *beschouwt* het bestaan en gebruik van verschillende talen en taalvariëteiten in relatie tot het Nederlands”, wat onder andere gaat om “*beschouwen* van de meest voorkomende taalvariëteiten van het Nederlands: school- en vaktaal, groeps- en streektaalen” (SLO 2023: 19).

In de door de overheid vastgestelde onderwijsdoelen voor het primair onderwijs in Vlaanderen is een aparte component ingeruimd voor taalbeschouwing. Daarin gaat het onder andere om de bereidheid om “bewust te reflecteren op taal en taalgebruik” en om het vermogen om “te reflecteren op een aantal aspecten van het taalsysteem met betrekking tot: klanken, woorden, zinnen, teksten, spellingvormen, betekenissen”. Daarbij is de laatste invulling beperkt tot “met het oog op doeltreffende communicatie

[...] in voor hen relevante en concrete taalgebruikssituaties en op hun niveau bij de eindtermen Nederlands”.

Hoewel de termen verschillen (*beschouwen* vs. *reflecteren op*) lijkt er in beide contexten ingezet te worden op iets wat je zou kunnen omschrijven als ‘nadenken over’ (taal, taalgebruik, taalvariatie, enz.). Zowel *beschouwen* als *reflecteren op* gaat verder dan alleen maar waarnemen of keuzes maken. Het is blijkbaar de bedoeling dat kinderen in het basisonderwijs al bewust leren nadenken over vorm en betekenis (en andere aspecten) van taal.

De vraag is hoe dit in zijn werk zou moeten gaan. Het lezen van een tekst over de vakantie en dan wegdromen in fantasieën over je eigen vakantie kun je wel als een vorm van nadenken zien, maar dat is duidelijk niet de bedoeling. Het bedoelde nadenken heeft iets vakspecifieks. Het gaat erom bepaalde vorm- en betekeniskenmerken van taal en taalgebruik te identificeren of bewust te overwegen. Dit impliceert een vorm van vakspecifiek redeneren: de leerling moet vakbegrippen leren gebruiken om te kunnen redeneren over vorm en betekenis van taal en taalgebruik.

Deze vernieuwing sluit aan bij een visie op taalbeschouwing als in Coppens (2021), Meesterschapsteam Nederlands (2016; 2018; 2021), en bij internationale ontwikkelingen, zoals beschreven in van Rijt & Coppens (2021). In alle gevallen gaat het daarbij om een soort van bewustwording (*language awareness* of *linguistic awareness*) en om een vorm van vakspecifiek redeneren.

Hoe dat redeneren er precies uitziet is minder duidelijk. Ook in oudere visies op taalbeschouwing, zoals verwoord in Bonset (2024), komt de uitwerking niet verder dan dat het een vorm van ‘reflectie’ zou moeten zijn waarbij “gekeken kan worden naar de structuur, de betekenis en de functie van zinnen, woorden of teksten in concrete taalgebruikssituaties”. Leerlingen “leren [...] om op een systematische wijze taalverschijnselen te onderzoeken. Ze leren om met taal over taal te praten en om met behulp hiervan conclusies te trekken over eigen of andermans taalgebruik”. Met dit soort vage of algemene omschrijvingen schieten we niet veel op.

Een meer belovende aanpak om al dat beschouwen, reflecteren en vakspecifiek redeneren concreter uit te werken, en daartoe didactische ondersteuning te bieden, is een redeneermodel, oorspronkelijk uitgewerkt voor het geschiedenisonderwijs door Jannet van Drie en Carla van Boxtel (van Drie & van Boxtel 2008). In de kern definieert dit model het redeneren in een zestal componenten die draaien om de centrale begrippen van het vak (in het geval van geschiedenis ‘*describe change, compare, explain*’). In Dielemans & Coppens (2021) wordt dit model, op basis van een analyse van taalkundige redeneringen van experts, getransponeerd naar een model voor linguïstisch redeneren. In Coppens (2024) is een vereenvoudigde vorm van dit model gebruikt voor een bundel werkvormen voor het basisonderwijs. Een licht aangepaste vorm van dit model staat in Figuur 1 (zie einde tekst).

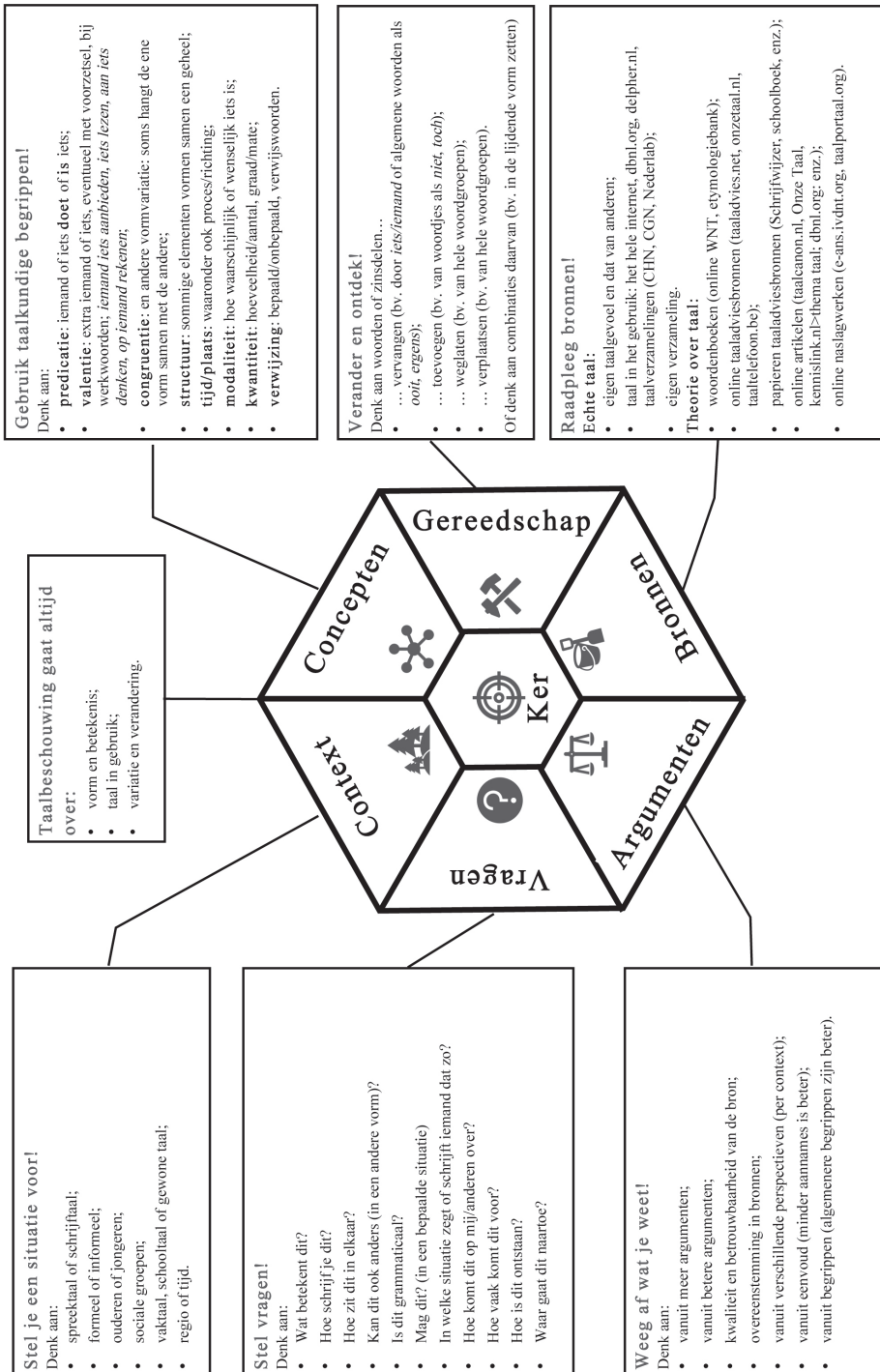
Het model onderscheidt het stellen van (vakspecifieke) vragen (Janssen e.a. 2019; Meesterschapsteam Nederlands 2021), het betrekken van de context bij de redenering, het gebruik van vakbegrippen zoals concepten en metaconcepten (van Rijt & Coppen 2017), het experimenteren met de beschouwde taal, het gebruik van bronnen (Wijnands e.a. 2022) en de afweging van argumenten.

Hoe kan dit model een didactisch hulpmiddel zijn? Een belangrijk kenmerk is dat de componenten van de redenering geen stappenplan vormen. Tijdens een redenering kunnen steeds opnieuw vragen worden gesteld, nieuwe bronnen erbij gehaald worden of telkens nieuwe argumenten worden verzameld. Het model biedt handreikingen om een vastgelopen redenering weer vlot te trekken door nieuwe componenten in te vullen. Een docent of onderwijsontwerper kan de componenten invullen met aanwijzingen op verschillende niveaus. Zo is het afwegen van redeneringen op basis van het aantal argumenten vrij oppervlakkig, maar als de kwaliteit van argumenten gewogen moet worden (bijvoorbeeld op basis van de betrouwbaarheid van een bron) of als de eenvoud van de hele argumentatie meegenomen moet worden, wordt het ingewikkelder. Dat betekent dat het model ook gebruikt kan worden om de taalbeschouwing op verschillende niveaus uit te werken.

Referenties

- Bonset, H. (2021). 'Taalbeschouwing als reflectie op taalgebruik'. In: *Handboek Didactiek Nederlands*. Online raadpleegbaar op: <https://didactieknederlands.nl/nieuws/2024/04/taalbeschouwing-als-reflectie-op-taalgebruik>.
- Coppen, P.A. (2021). 'Taalbeschouwing: Wat is dat?'. In: *Handboek Didactiek Nederlands*. Online raadpleegbaar op: <https://didactieknederlands.nl/handboek/2021/02/taalbeschouwing-wat-is-dat-deel-1>.
- Dielemans, R. & P.A. Coppen (2021). "Defining linguistic reasoning: Transposing and grounding a model for historical reasoning to the linguistic domain". In: *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 9 (1/2), p. 182-206.
- Janssen, F., H. Hulshof & K. van Veen (2019). *Wat is echt de moeite waard om te onderwijzen? Een perspectiefgerichte benadering*. Leiden/Groningen: UFB.
- Meesterschapsteam Nederlands (2016). 'Manifest Nederlands op School'. Online raadpleegbaar op: <https://www.meesterschapsteamnederlands.nl/manifest-2016>.
- Meesterschapsteam Nederlands (2018). 'Visie op de toekomst van het curriculum Nederlands'. Online raadpleegbaar op: <https://www.meesterschapsteamnederlands.nl/visie-2018>.

- Meesterschapsteam Nederlands (2021). 'Bewuste geletterdheid in perspectief'. Online raadpleegbaar op: <https://www.meesterschapsteamnederlands.nl/bewuste-geletterdheid-2021>.
- SLO (2006). 'Kerndoelen primair onderwijs 2006'. Enschede: SLO. Online raadpleegbaar op: <https://www.slo.nl/@18984/kerndoelen-primair-onderwijs-2006>.
- SLO (2023). 'Actualisatie kerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde'. Amersfoort: SLO. Online raadpleegbaar op: <https://www.actualisatiekerndoelen.nl>.
- Van Drie, J. & C. van Boxtel (2008). "Historical reasoning: Towards a framework for analyzing students' reasoning about the past". In: *Educational Psychology Review*, 20 (2), p. 87-110.
- Van Rijt, J. & P.A. Coppen (2017). "Bridging the gap between linguistic theory and L1 grammar education: Experts' views on essential linguistic concepts". In: *Language Awareness*, 26 (4), p. 360-380.
- Van Rijt, J. & P.A. Coppen (2021). "The conceptual importance of grammar: Knowledge-related rationales for grammar teaching". In: *Pedagogical Linguistics*, 2 (2), p. 175-199.
- Wijnands, A., J. van Rijt, G. Stoel & P.A. Coppen (2022). "Balancing between uncertainty and control: Teaching reflective thinking about language in the classroom". In: *Linguistics and Education*, 67, p. 101-115.

Figuur 1 – Redeneermodel (van Drie & van Boxtel 2008; Dielemans & Coppens 2021).